

М.Д. Романюк, д.е.н., проф.

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

З.В. Смутчак, к.е.н., доц.

Льотна академія Національного авіаційного університету

Державна політика протидії торгівлі людьми в Україні та напрями її вдосконалення

Питання переміщення громадян України за кордон є проблемою державного рівня. Тема українських заробітчан активно обговорюється в пресі та на телебаченні, привертаючи увагу всього суспільства. Мільйони трудових емігрантів з України, більшість з яких працює в Росії, країнах Західної Європи та Північної Америки, змушують державу по-новому усвідомити важливість проблеми захисту прав та свобод її громадян. Сьогодні більшість наших співвітчизників перебуває за кордоном у статусі нелегальних трудових емігрантів і належить до найбільш дискримінованої та незахищеної категорії іноземців. У зв'язку з цим, зростає кількість звернень до органів державної влади України від громадян, які потрапляють у складні ситуації за кордоном, з проханням надати їм допомогу та захистити.

В статті розглядається проблема нелегальної міграції та торгівлі людьми. Висвітлено зовнішні причини та внутрішні передумови торгівлі людьми. Зазначено основні тенденції незаконної міграції та основні країни призначення для торгівлі людьми з України. Окреслено наслідки торгівлі людьми в Україні. Запропоновано модель протидії торгівлі людьми засобами державної політики. Сформульовано пропозиції, які стосуються перспективних та дієвих заходів державної міграційної політики України по впорядкуванню міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів і регіональних особливостей, а також особистих потреб мігрантів та попередженню міграційних загроз національній безпеці України.

Ключові слова: торгівля людьми; нелегальна міграція; міграційні виклики; державна міграційна політика; протидія торгівлі людьми

Актуальність теми. Серед соціально-економічних проблем, що постали в Україні в останні роки, одна з найскладніших – зростання обсягів нелегальної міграції, у більшості випадків яка тісно пов'язана з різними видами злочинності, зокрема, торгівлею людьми, поширенням тероризму, контрабандою зброї, наркотиків. Згідно звіту Державного департаменту США про торгівлю людьми у світі за 2016 рік Україна стоїть на другій сходинці як «країна походження, транзиту й призначення для чоловіків, жінок та дітей, які зазнають примусової праці та сексуальної експлуатації». Проявом негативної тенденції є збільшення кількості випадків торгівлі людьми та рабства в Україні. Така ситуація зумовлена не лише перманентною кризою та низьким життєвим рівнем, – нині через неконтрольовану ділянку кордону з Росією, окрім зброї та боеприпасів, переміщуються жертви та злочинці торгівлі людьми [1].

Останніми десятиліттями геополітичне положення України активно використовується переважно з метою нелегальної міграції, транспортування мігрантів та торгівлі людьми. В той же час важливу роль Україна відіграє у стримуванні потоків нелегальної міграції зі Сходу до держав Центральної та Західної Європи. Але торгівля людьми залишається проблемою для суспільства не тільки в Україні, а й в інших державах світу, що підтверджується даними Міжнародної організації з міграції.

Слід зазначити, що жертвами торгівлі людьми можуть стати чоловіки, жінки, діти, – з метою примусової праці, сексуальної експлуатації, жебрацтва тощо. Ця негативна ситуація характерна не лише для України. Сьогодні у світі жертвами торгівлі людьми стали близько 40 мільйонів людей, і кожен рік їхні ряди поповнюються більш ніж 3 мільйонами чергових рабів. Серед них майже 80 % – це жінки і діти. Варто зауважити, що сучасна торгівля людьми – це індустрія з прибутком понад 32 мільярди доларів на рік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови виникнення міграційних процесів та їх наслідки висвітлюються в науковій літературі багатьма вченими – економістами, зокрема А.Круглашовим, Е.Лібановою, М.Романюком, О.Малиновською, В.Макаром, І.Марковим, В.Трощинським, К.Черновою, А.Шевченком. Наголосимо, що саме нелегальні трудові мігранти (в статусі яких сьогодні перебуває більшість наших співвітчизників за кордоном) належать до найбільш дискримінованої та незахищеної категорії іноземців. Торгівля людьми, як і нелегальне переправлення мігрантів, становить надзвичайно серйозну гуманітарну, економічну та міграційну проблему, так само, як і проблему транснаціональної злочинності.

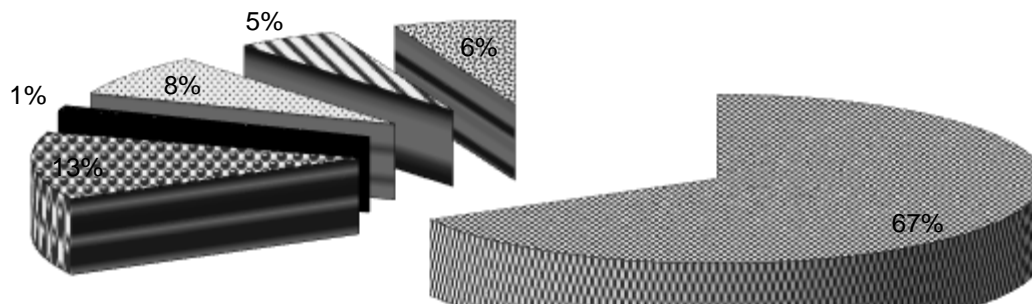
Метою статті є дослідження сучасних викликів та загроз, що спричиняють торгівлю людьми як одного з найнегативніших явищ сучасного суспільства, а також реалізації заходів державної міграційної політики щодо їх попередження і розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Торгівля людьми та нелегальна міграція стали викликом світовому співтовариству, масштаби й негативні наслідки якого є загрозою міжнародній стабільності й сталому розвитку держав. Нелегальна міграція має такі самі причини, що й інші міграції, але вони є більш глобальними, трагічними, конфліктними. Саме ці причини змушують нелегальних мігрантів ризикувати задля власного життя, життя своєї родини, вчиняти правопорушення заради покращення свого життєвого становища, втечі від конфліктів тощо.

Особливістю нелегальної міграції є те, що вона може бути як формою міграції, так і її засобом. Тобто, в деяких випадках нелегальна міграція має кримінальний початок, пов'язаний з наркотиками, тероризмом, переправлянням та продажем вогнепальної зброї, торгівлею «живим товаром» (людьми) тощо.

Зауважимо, що зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того вони змушені погоджуватись на будь-яку роботу – сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм значно нижчі, ніж громадянам своєї країни. Зовнішні трудові мігранти з України в багатьох країнах вимушені працювати понаднормово та за шкідливих умов праці, мають обмежений або зовсім не мають доступу до медичної допомоги і соціального захисту, незахищені від низької оплати праці, професійних травм, хвороб [2].

Основною країною призначення для торгівлі людьми з України залишається Росія (67 % випадків у 2016 р.), друге місце посідають країни-члени Європейського Союзу, звідки повернулося 17 % постраждалих осіб, з них понад 86 % постраждали у Польщі, решта – в Італії, Німеччині, Греції, Фінляндії, Литві, Австрії, Чехії та Великобританії (рис. 1). Кількість осіб, які постраждали від внутрішньої торгівлі людьми, зросла і в минулому році становила 9 % від загальної кількості випадків [1].

Довідка*: складено за джерелом [1, 6, 7]

Рис. 1. Країни призначення для торгівлі людьми з України

Все більшого поширення набувають форми торгівлі людьми, які не пов'язані з сексуальною експлуатацією, зокрема, трудова експлуатація. Жертвами такого виду злочинів найчастіше стають чоловіки працездатного віку або особи з явними ознаками інвалідності, без постійного місця проживання та інші малозабезпечені категорії громадян [3].

В контексті зазначеного, відмітимо, що вирізняють наступні канали контрабанди «живого товару» через територію України та за її межами:

а) транзитний повітряно-залізничний – для громадян держав Південно-Східної Азії, Близького й Середнього Сходу (Китай, В'єтнам, Корея, Шрі-Ланка, Афганістан);

б) транзитний повітряно-залізнично-пішохідний – для громадян Іраку, Ірану, Туреччини, Ізраїлю, Сомалі, Анголи, Заїру;

в) транзитний повітряно-пішохідно-залізничний – громадяни значної частини Лівану, Китаю, Індії прибувають в Україну повітряним шляхом і рухаються до західного кордону, а з Києва їдуть залізничним транспортом.

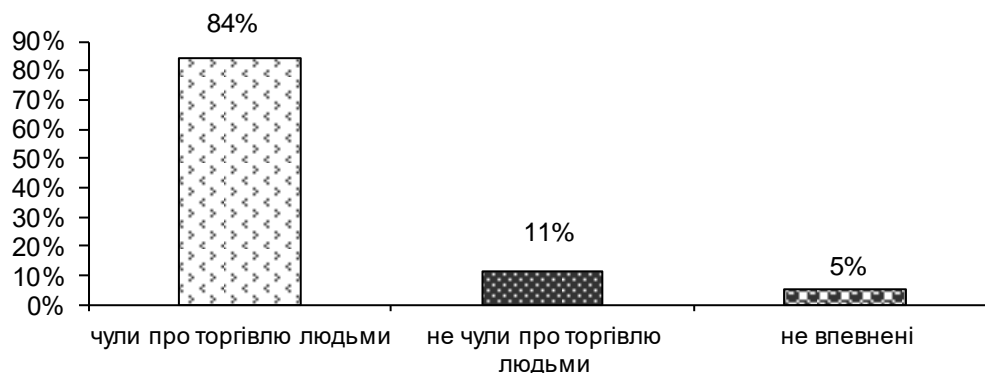
Більшість постраждалих осіб (як свідчать дані МОМ у 2016 році), зазнали трудової експлуатації. Основними галузями цієї експлуатації було будівництво, виробництво та сільське господарство. Ще однією формою експлуатації також є жебрацтво, – коли люди випрошують гроші на вулицях, а потім передають «зароблене» своїм кураторам і отримують відсоток.

Зауважимо, що найуразливішими для торгівлі людьми є жінки віком від 18 до 26 років, діти від 13 до 18 років і чоловіки від 25 до 60 років [3].

Збільшилася кількість випадків, порівняно з попередніми роками, незаконного вилучення органів – минулого року МОМ виявило шість таких випадків. Також фахівці, які займаються протидією торгівлі людьми, говорять про новий вид експлуатації – торгівлю людьми з метою використання у перевезенні наркотичних речовин. Трьох громадян України шляхом обману використовували як кур'єрів з доставки наркотиків в межах країни та через кордон. За непідтвердженими даними, сотні українців, які потрапили у такі ситуації, досі перебувають в місцях позбавлення волі за «незаконну торгівлю наркотичними речовинами» в Росії, Таїланді, Малайзії, Бразилії та інших країнах [6, 7].

Серед постраждалих від торгівлі людьми спостерігається тенденція збільшення чоловіків: у 2016 році – 463 жінки, 688 чоловіків; у 2004 році: 540 жінок, 86 чоловіків. Також змінився рівень освіти постраждалих: у 2007 році з неповною середньою освітою було 604 постраждалих, з вищою – 278, а у 2016 – відповідно: 77 та 269. За оцінками представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, з 1991 до 2017 року понад 230 тис. українців постраждали від торгівлі людьми [6,7].

Варто зауважити що на даний час складна економічна ситуація, високий рівень безробіття, недосконалість законодавства та, передусім, правова необізнаність населення (рис. 2) є основними чинниками торгівлі людьми. З метою розв'язання даної проблеми, необхідним є здійснення наступних заходів: підвищення рівня обізнаності населення; організації кампаній для інформування громадськості про небезпечні ситуації, що можуть призвести до торгівлі людьми; висвітлення питань стосовно запобігання торгівлі людьми у навчальних програмах; підвищення професійного рівня працівників органів державної влади, які здійснюють повноваження у сфері протидії торгівлі людьми; надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, а також проведення відповідних виховних заходів для дітей та учнівської молоді.

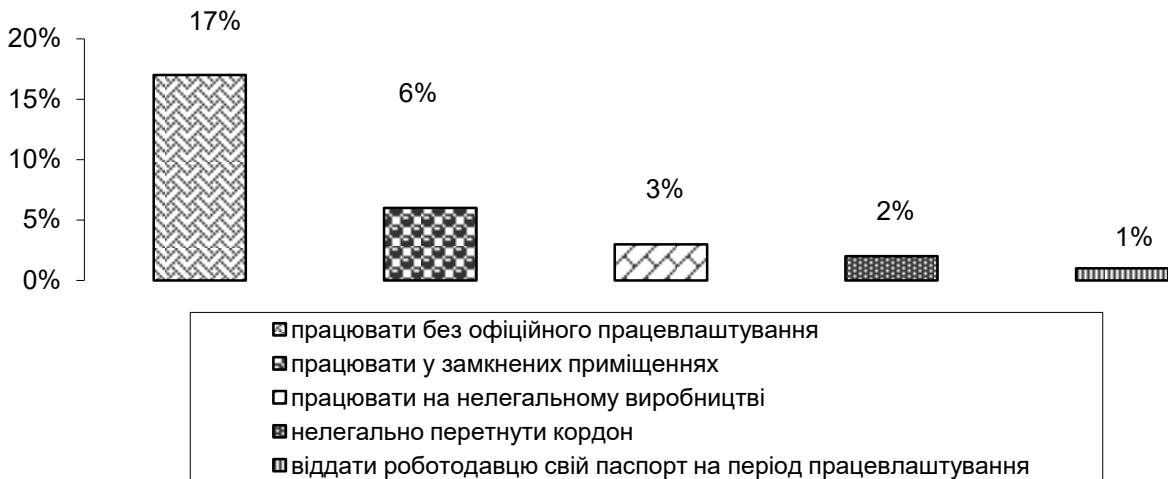
Довідка*: складено за джерелом [7, 8]

Рис. 2. Обізнаність про явище торгівлі людьми (у % до загальної кількості)

Актуальність наведених вище заходів підтверджується частковою обізнаністю населення України щодо явища торгівлі людьми. Найбільша кількість українців, які принаймні щось чули про явище торгівлі людьми, – у Волинській, Київській, Черкаській областях, а найменша – серед представників Луганської та Закарпатської областей.

Як відомо в Україні виявленням та протидією торгівлі людьми займаються державні органи – Міністерство соціальної політики, Міністерство внутрішніх справ, Національна поліція, Державна прикордонна служба та низка громадських організацій. Так, «за період з січня по грудень 2016 року представництво Міжнародної організації з міграції в Україні виявило 1151 особу, яка постраждала від торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації у 21 країні, у т.ч. в Україні, та надало їм допомогу [6, 7]. Достовірно сказати скільки нелегально перебуває іноземців (враховуючи громадян країн СНД) не може жодна служба. Офіційна статистика посиляється лише на ті дані, які надаються регіональними управліннями Міністерства внутрішніх справ щодо кількості затриманих нелегалів у ході вибіркового та періодичних спец операцій.

Але потенційні мігранти схильні погодитись принаймні на одну пропозицію щодо роботи за кордоном (незважаючи на небезпеку, жакливі наслідки і ризик постраждати від торгівлі людьми) навіть за цих умов (рис. 3).

Довідка*: складено за джерелом [7, 8]

Рис. 3. Готовність прийняти ризиковані пропозиції при працевлаштуванні за кордоном (% від загальної кількості населення України)

Фахівці Міжнародної організації з міграції відзначають, що цільовою групою для недобросовісних посередників, які пропонують послуги з питань працевлаштування або еміграції є внутрішньо переміщені особи. Крім того, люди, які були заручниками на непідконтрольних уряду України територіях, після втечі є надзвичайно уразливими, враховуючи загрози, пов'язані з їх поверненням додому [6,7].

Зауважимо, що до найбільш вагомих чинників, що впливають на прийняття рішення про роботу за кордоном відносять: рівень заробітної плати, умови проживання та праці, можливість опанування нових навичок, країна ймовірного працевлаштування, період зайнятості на роботах за кордоном, наявність особистих зв'язків (сім'я, родичі, друзі в країні ймовірного працевлаштування), сфера зайнятості (хатня робота, будівельні роботи, виробництво та інше), детальна інформація про роботодавця, законність працевлаштування (коли документи оформлюються офіційно). В контексті зазначеного, відмітимо, що у порівнянні з жінками для чоловіків важливішими чинниками є заробітна плата та можливість опанування нових навичок. Натомість, для жінок більш важливими є законність працевлаштування та умови проживання.

Торгівлі людьми також сприяє світовий попит на дешеву та нелегальну робочу силу. Бідність та відсутність можливостей заробітку робить жінок та дітей потенційними жертвами торгівців людьми, пов'язаними з міжнародними злочинними організаціями. Торгівля людьми включає в себе і осіб, які постраждали від «примусових» шлюбів або яких було продано на ринку праці, наприклад на виробництві, сільськогосподарські плантації та принизливу хатню роботу.

Причини торгівлі людьми існують і в зовнішніх чинниках, серед яких слід зазначити: відкриття кордонів, що спрощує можливість для туризму та пошуку роботи, інтернаціоналізація тіньової економіки, формування міжнародних кримінальних об'єднань, зростання різниці між багатими і бідними країнами, глобалізація економіки та міграції. Зрозуміло, що ліквідувати ці глобальні чинники досить складно.

Певні кроки у протидії даній загрозі здійснює Міністерство праці та соціальної політики України, яке у 2016 році ініціювало розробку національної стратегії запобігання торгівлі людьми та узгодило її з іншими суб'єктами у сфері протидії торгівлі людьми під час засідань міжвідомчих робочих груп. Державна прикордонна служба України (ДПСУ) також бере активну участь у виявленні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, та потенційних потерпілих. Важлива робота щодо вирішення даної проблеми здійснюється і на міжнародному рівні. В грудні 2016 р. під час засідання Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй було окреслено загальні проблеми, пов'язані з торгівлею людьми на непідконтрольних уряду України територіях. Організації Об'єднаних Націй було запропоновано визначити пріоритетність проблеми сексуального насильства в регіонах Східної України, які постраждали від конфлікту. Міжнародна організація з міграції в Україні підтримує Національну гарячу лінію з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів. Для підвищення обізнаності населення щодо ризиків торгівлі людьми створено веб-сайт – www.stoptrafficking.org. З 2000 року 12168 осіб, які постраждали від торгівлі людьми, отримали від представництва МОМ в Україні реінтеграційну допомогу, зокрема юридичну, медичну, психологічну, а також допомогу сім'ї, професійне навчання та інші види допомоги залежно від індивідуальних потреб.

Заходи державної міграційної політики мають полягати у тому, щоб досягти упорядкування міграційного простору країни і взяти під дієвий державний контроль ті міграційні процеси, що у ньому протікають (рис. 4)

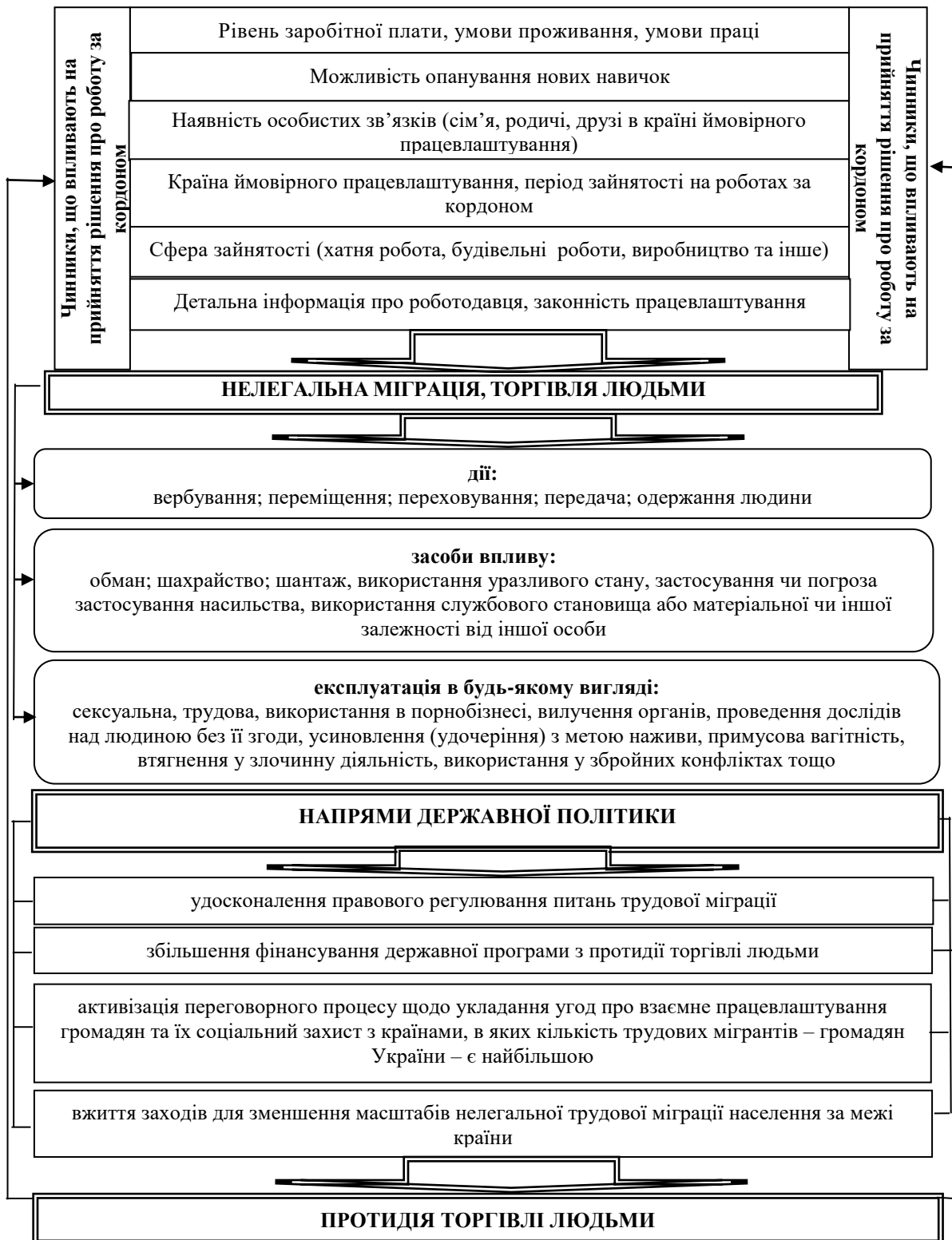

Рис. 4. Модель протидії торгівлі людьми засобами державної політики

Розроблено авторами

Проте наведені заходи є недостатніми, враховуючи масштаби проблеми, отже вищевикреслене вимагає:

- проведення вибіркового статистико-соціологічних досліджень трудової міграції для прийняття відповідних рішень на державному та регіональному рівнях;

- вжиття заходів для зменшення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни; провести роботу щодо запровадження аналітичної звітності з метою здійснення контролю за поверненням до України громадян, яким надавалися туристичні послуги;
- розробки механізмів протидії негативним міграційним тенденціям творчих, і , особливо, креативних осіб, які можуть мати деструктивний вплив на соціально-економічний розвиток окремих територій та держави загалом;
- ратифікації Верховною Радою ст. 19 Європейської соціальної хартії з метою встановлення захисту прав трудових мігрантів;
- удосконалення правового регулювання питань трудової міграції;
- визначення головної урядової структури, відповідальної за стан трудової міграції в Україні (нею може бути Міністерство праці та соціальної політики України);
- активізації укладення міждержавних угод щодо взаємного працевлаштування громадян, міжрегіональних угод щодо сезонного працевлаштування громадян з прикордонних регіонів України та сусідніх держав;
- контролю за роботою підприємницьких структур, які займаються посередницькою діяльністю з працевлаштування за кордоном українських громадян, на предмет додержання ними чинного законодавства [2,4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні особливою актуальністю вирізняються проблеми щодо протидії і боротьби з нелегальною міграцією, а отже і торгівлею людьми, облаштування кордонів, приведення українського міграційного законодавства у відповідність до вимог міжнародних норм і принципів міграції, врегулювання інтенсивних потоків зовнішньої трудової міграції, соціального та правового захисту українських громадян, які працюють за кордоном і попередженню впливу інтелектуального потенціалу.

Україна по праву вважається однією з найбільших країн-донорів трудових ресурсів. Проблема полягає в тому, що в нашій державі не ведеться статистика щодо реальної кількості українських громадян, які перебувають за кордоном. Немає також реальних даних щодо обсягів міграції. Це спотворює картину міграційних процесів в Україні, унеможливує ефективне їх регулювання і потребує більшої уваги уряду на цю проблему, що і визначає перспективи подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. В Україні почастишали випадки торгівлі людьми та рабства. Як не стати жертвою? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2017/03/28/v_ukraini_pochastishaly_vypadky_torgivli_lyudmy_ta_rabstva_yak_ne_staty_1069197.
2. Smutchak Z. Migratory Threats to National Security of Ukraine: Current Challenges and Ways of Regulation / Z.Smutchak, D.Romanjuk // *Baltic Journal of Economic Studies*. – Riga, 2016. – Vol. 2, No. 3. – С. 107–112.
3. Статистика щодо торгівлі людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.censor.net.ua/n449661>.
4. Смутчак З.В. Державна політика управління міграційними процесами в контексті стабілізації національної економіки / З.В. Смутчак, А.В. Лісовий // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2017. – Вип. 16. – С. 125–131.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційна веб-сторінка МОМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iom.int/>.
7. Офіційна веб-сторінка Представництва МОМ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iom.org.ua/>.
8. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf.
9. Причини торгівлі людьми. Що таке «торгівля людьми»? Прояви та різновиди торгівлі людьми. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wu.cn.ua/files/pdf_public/18_trafficking.pdf.
10. Основні тенденції незаконної міграції в контексті забезпечення національної безпеки: посилення міжінституційної взаємодії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migration-trends-in-ukraine-and-worldwide/ua-the-main-trend-of-illegal-migration-in-the-context-of-national-security-strengthening-inter-institutional-interaction/>.

References:

1. «V Ukraini pochastishaly wypadky torgivli ljud'my ta rabstva. Jak ne staty zhertvoju?», [On-line], available at: https://zik.ua/news/2017/03/28/v_ukraini_pochastishaly_vypadky_torgivli_lyudmy_ta_rabstva_yak_ne_staty_1069197
2. Smutchak, Z. and Romanjuk, D. (2016), «Migratory Threats to National Security of Ukraine: Current Challenges and Ways of Regulation», *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 2, No. 3, Riga, pp. 107–112.
3. «Statystyka shhodo torgivli ljud'my», [On-line], available at: <https://ua.censor.net.ua/n449661>
4. Smutchak, Z.V. and Lisovyy, A.V. (2017), «Derzhavna polityka upravlinnja migracijnymy procesamy v konteksti stabilizacii' nacional'noi' ekonomiky», *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi' vlasnosti*, zbirnyk naukovykh prac', DVNZ «PDTU», Vol. 16, Mariupol', pp. 125–131.

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Oficijnyj sajt, [On-line], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Mizhnarodna organizacija z migracij, Oficijna veb-storinka, [On-line], available at: <http://www.iom.int/>
7. Predstavnytvo Mizhnarodnoi' organizacii' z migracij v Ukraini, Oficijna veb-storinka, [On-line], available at: <http://www.iom.org.ua/>
8. «Doslidzhennja z pytan' migracii' ta torgivli ljud'my: Ukraini, 2017», [On-line], available at: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf
9. «Prychyny torgivli ljud'my. Shho take «torgivlja ljud'my»? Projavy ta riznovydy torgivli ljud'my», [On-line], available at: wu.cn.ua/files/pdf_public/18_trafficking.pdf
10. migraciya.com.ua, «Osnovni tendencii' nezakonnoi' migracii' v konteksti zabezpechennja nacional'noi' bezpeky: posylennja mizhinstytucijnoi' vzajemodii'», [On-line], available at: <http://migraciya.com.ua/news/migration-trends-in-ukraine-and-worldwide/ua-the-main-trend-of-illegal-migration-in-the-context-of-national-security-strengthening-inter-institutional-interaction/>

Романиук Михайло Дмитрович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси:

- дослідження проблем соціальних пріоритетів економічного розвитку, людського капіталу, соціальної економіки та демографічного розвитку і, зокрема, вивчення міграційних процесів в Україні та її регіонах.

Тел.: (050) 228–39–86.

E-mail: romaniuk.md@gmail.com.

Смутчак Зінаїда Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, економіки, права та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси:

- соціально-трудова відносина;
- соціальне партнерство;
- соціальна відповідальність;
- міграція трудових ресурсів;
- міграційна політика.

Тел.: (067) 520–07–02.

E-mail: zinulechka@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2018.